

В. В. Туполенко

аспірант кафедри соціології, ІСН, ОНУ ім. І. І. Мечникова
к. 44, Фонтанська дорога, 20/7, м. Одеса, 65058, Україна
моб. +38 067 7593463, дом. 7153120
e-mail: vika_t81@mail.ru

**РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ФОРМУВАННІ
СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛОГО МІСТА**

Сучасний етап трансформації суспільства корінним чином змінює уявлення про рушійні чинники соціально-економічного розвитку міст. Це знаходить віддзеркалення в багаточисельних наукових роботах, присвячених вивченню соціального капіталу і соціального потенціалу. Дефіцит відповідної політики муніципальних органів влади поряд з ризиками деградації і втрати існуючих потенціалів залучає автора до вивчення даної проблеми.

Ключові слова: мале місто, соціальний капітал, соціальний потенціал.

Стан і розвиток сучасного українського міста характеризується суперечливістю, що детермінована багатьма факторами — як внутрішніми (зміни в демографічній ситуації та в політичному статусі міст), так і зовнішніми (глобалізація простору, динамізм і швидкі зміни в соціальних процесах та соціальних відносинах). Все більш уваги в соціології приділяється місцевому самоврядуванню як найвпливовішому компоненту відтворення соціально-економічного розвитку міста.

У різні періоди розвитку соціологічної думки місто розглядалося з різних позицій, що насамперед виходили з економічного, культурного та наукового стану суспільства взагалі. Теоретичні засади соціології міста закладені в працях М. Вебера (аналіз міста в контексті історичного розвитку суспільства, його економічного устрою, культури та політичних інститутів), Ф. Тьонніса (протиставлення міських та сільських форм суспільного життя), Г. Зіммеля (виділення деяких характерних рис міської культури). Процеси індустріалізації та урбанізації обумовили нові підходи до вивчення міста, що знайшли відображення у роботах представників Чикагської школи у складі Р. Парка, Л. Вірта, Е. Берджеса, Р. Маккензі й інших. Популярною була соціологія міста в радянський період. Праці Н. Аїтова, Л. Когана, О. Шкаратана, О. Яницького ставили завданням вивчення соціальних аспектів функціонування міста для цілей соціального управління, соціального планування. Активно досліджують проблеми соціології міста Л. Зеленов, В. Вагін, Л. Бляхер, О. Генісаретський, О. Алексєєв, Ж. Тощенко, В. Глазичев та ін.

Останніми роками актуальними є питання соціальних технологій в управлінні містом та в самоврядуванні. Російські соціологи В. Патрушев, В. Іванов та інші підготували низку публікацій з цієї проблематики, метою яких є сприяння вдосконаленню муніципального управління та соціально-

му розвитку міст. В Україні проводять дослідження в галузі соціології міста В. Городяненко, І. Евдокимова, А. Яковенко, С. Катаєв, А. Ячний, О. Семашко, А. Демічева, М. Шульга, С. Яковлева, Ю. Тарабукін, Н. Ходько, Ю. Сурмін та ін. Незважаючи на активізацію досліджень з цієї теми за останні роки, залишається ще багато аспектів, що потребують вивчення. Зокрема, питання дослідження розвитку й трансформації малих міст та суті поняття “соціальний потенціал міста”.

Між тим з науково-технічним прогресом та інформатизацією суспільства місто стало осередком демографічного, промислового, культурного та інтелектуального потенціалу суспільства. Численні проблеми міст-мегаполісів та занепад більшості малих міст України на фоні стійкого зниження загальної чисельності населення країни звертають увагу соціологів-урбаністів до вивчення специфіки малих міст як альтернатив відтворення суспільства. Такі тенденції ми спостерігаємо перш за все на Заході, де активно реалізуються спроби заміни процесу урбанізації протилежним за напрямком процесом руралізації та пошуку оптимальної моделі територіальної одиниці.

Інтерес автора фокусується на визначенні сутності та складових поняття “соціальний потенціал” малого міста. Взагалі поняття “потенціал” походить від латинського слова *potential*, тобто “сила, спроможність”, та в такому значенні використовується у всіх галузях знань. У теперішній час цей термін використовується для вивчення засобів, запасів та джерел, що є в наявності та можуть бути використані заради досягнення певної цілі, вирішення будь-якої задачі, а також можливостей окремої особи, суспільства, держави в будь-якій області [1, с. 188]. Філософи поняття “потенціал” визначають як наявність ресурсів, можливостей, здібностей — суми факторів, від котрих залежить успішне вирішення тих чи інших задач [2, с. 5].

Під соціальним потенціалом у широкому розумінні мається на увазі вся сукупність соціальних факторів, від яких залежить зріст матеріальних та духовних джерел суспільного розвитку та ступінь їх використання. Поняття “соціального потенціалу” пов’язано з поняттям “людського капіталу”, що вперше з’явилося у розробках Чикагської школи урбан-соціології, як сукупності знань, навичок, здібностей та мотивацій людини, що мають економічну цінність та виявляються в людських відносинах [3, с. 687]. На наш погляд, поняття “потенціал” перш за все слід пов’язувати з реальними *можливостями використовувати наявні ресурси*, тоді “соціальний потенціал” ми ототожнюємо з *можливостями використовувати наявні соціальні ресурси*. Тут треба зауважити, що слово *ресурси* зустрічається у більшості визначень терміну “капітал”.

Значну роль у суспільно-економічному житті відіграють суспільні сили і соціальний капітал, потенціал яких часто недооцінюється й продовжує недооцінюватися. В економіці термін “соціальний (суспільний) капітал” найчастіше трактують як сукупність вмінь, а також фізичних, психічних та інтелектуальних навичок, які використовують в економічній діяльності. У соціології цей термін розглядають як сукупність вертикальних і гори-

зонтальних асоціацій між людьми (інститути, відносини, соціальні зв'язки і норми), які визначають якість і кількість соціальних взаємодій у суспільстві. Це капітал спілкування, співпраці, взаємодії, взаємної довіри і взаємодопомоги, що формується в просторі міжперсональних економічних відносин і міститься в таких елементах суспільної організації, як соціальні мережі, соціальні норми і довіра, що створюють умови для координації і кооперації заради взаємної вигоди. Проблемам соціального капіталу присвячені дослідження П. Бурд'є, М. Вулкока, Дж. Коулмена, Р. Патнама, А. Портеса, Ф. Фукуями. В Росії та Україні також приділяється значна увага дослідженням в цьому напрямку, що знаходять відображення у роботах Е. Гугніна, Н. Бусової, І. Діскіна, В. Радаєва, Л. Стрельникової, Ю. Саєнка, О. Демківа та інших. Дж. Коулмен окреслює цей термін як уміння людей співпрацювати в групах і організаціях з метою забезпечення спільних інтересів. Здатність об'єднуватися в групи, на його думку, є особливо важливою не тільки для економіки, але і для інших суспільно важливих аспектів людської діяльності.

Сьогодні все частіше використовується поняття “соціально-економічний потенціал регіону, міста”. Однак з методологічної точки зору відсутнє спільне єдине трактування поняття “соціальний потенціал”. Найчастіше відбувається підміна цього поняття поняттями “людський потенціал”, “трудо-вий потенціал”, “інтелектуальний потенціал”, “демографічний” тощо. Трудовий потенціал — це ті ресурси труда, які має суспільство: чисельність працездатного населення та його якісні характеристики (стать, вік, освіта, професійна підготовка, кваліфікація). Трудовий потенціал визначається якісними змінами виробничих сил, відображує певні суспільні відносини, має конкретну соціально-економічну направленість та історичну визначеність. Інтелектуальний потенціал суспільства — це частина його духовного потенціалу, здатності інтелектуальної системи при даному рівні свого розвитку у більш або менш строгих просторово-часових межах реалізувати можливості, які знаходяться у її наявних ресурсах, з метою задоволення як своїх потреб, так і потреб соціальної системи, до якої вона належить. Інтелектуальний потенціал суспільства включає наступні компоненти: результативний, кадровий, ціннісно-етичний, креативний (творчий), інноваційний, соціально-ресурсний, матеріально-технічний, інформаційний. Інтелектуальний потенціал суспільства визначається його духовністю та розвитком науки, освіченістю населення та розвитком інформаційних комунікацій [4, с. 13]. Духовний потенціал також виражений в культурі певної спільноти, притаманних їй етнічних, релігійних традиціях, менталітеті. Демографічний потенціал складається з населення, фізіологічно, генетично та психічно пристосованого до природних умов та технологічних форм господарсько-економічної діяльності. Як відмічає С. Ветрова, масштаби потенціалу задаються чисельністю населення та його соціальною якістю, тобто можливостями не тільки фізіологічної репродукції, а й стійкого соціального розвитку. С. Бабенко пропонує поняття “соціокультурний потенціал” — комплексну характеристику культурних, структурних, символічних, соціальних, особистісних ресурсів індивідів та їх спільнот з

точки зору їх здатності (спроможності, готовності, наміру) діяти відповідно до власних цілей, прагнень, структурних позицій та ресурсів. Відповідно соціокультурний потенціал трансформаційного суспільства є якісним показником діяльнісних сил трансформаційних процесів, а також — з точки зору теоретичної моделі — опосередковуючою ланкою між соціальною структурою та діючими акторами. Життєві стратегії, характерні для різних соціальних акторів (індивідуальних та групових, які діють подібним чином), розглядаються як найважливіші форми об'єктивації соціокультурного потенціалу на мезорівні аналізу суспільства, зрозуміння яких дозволяє наблизитись до зрозуміння динаміки трансформації суспільства в цілому [5, с. 14].

Таким чином, “соціальний потенціал малого міста” — це сукупність демографічного, інтелектуального, трудового та культурного (духовного) потенціалів населення міста, а також здатність продуктивно використовувати та відновлювати цю сукупність потенціалів. Головною відмінністю соціального потенціалу від несоціального (географічні умови, природно-сировинні та виробничі ресурси) є те, що чим більше він використовується, тим більше накопичується, а також здатен безпосередньо конвертуватися не тільки в економічний капітал, а й в культурний капітал та соціальний капітал. Водночас соціальний потенціал сам по собі вже є соціальним капіталом — ресурсом, що може бути використаний у комбінації з латентними ресурсами-можливостями та відтворитися у соціальний капітал іншої якості.

Виходячи з ідеї П. Бергера та Т. Лукмана про те, що людина створює соціальну реальність і ця соціальна реальність, в свою чергу, створює людину, особливу увагу треба приділити вивченню територіальної громади малого міста як базису соціального потенціалу міста та його утворюючому компоненту.

Міські інститути, соціальні організації, соціальні відносини між городянами становлять соціальний простір міста, ядром, найважливішим компонентом якого є територіальна громада. Повноти свого існування громада набуває завдяки ідентифікації з нею городян, коли вона стає часткою життєвого світу людей. Ідентифікація відбивається в повсякденній свідомості та ментальності мешканців міста. Згідно з дослідженнями, рисами ментальності городянина є любов до свого міста, що супроводжується негативними оцінками останнього, почуття хаосу, самотність, байдужість. Ідентифікація з містом, але не з громадою. Важливим компонентом ментальності городян є відчуження від міської влади. Люди почуваються покинутими на самих себе, тому розраховують в основному на себе і своїх близьких. Такий стан сприяє формуванню міського самовідчуження [6, с. 8]. За таких умов соціальний капітал зводиться лише до капіталів окремих індивідів та втрачається ефект суспільного соціального капіталу.

Виходячи з практики, територіальна громада сьогоденної реальності міста в основному презентується органами місцевого самоврядування, тому характеризується своєрідною “моногомністю”. В супровід з тим державна політика України орієнтована на поширення можливостей органів місце-

вого самоврядування “конструювати” муніципальну соціальну реальність. Про це свідчить ряд правових документів державного рівня, що були прийняті в останні роки.

У теперішній час зі сфери прямого управління міських територіальних громад практично випав чималий перелік господарських суб’єктів, передусім приватизовані промислові підприємства, підприємства сфери послуг, торгівлі й ін. Водночас відбулися якісні зміни у складі ресурсів їх економічного розвитку. До традиційних ресурсів (сировинних, трудових, культурно-рекреаційних, фінансових й ін.) додалися ті їх види, які в умовах колишніх економічних відносин або у принципі не могли бути використані, або застосовувалися украй неефективно. До них, зокрема, належать: земля, будівлі та споруди; комунальна інфраструктура, міський транспорт і зв’язок; податкова система й організаційні умови ведення бізнесу та так далі.

За таких умов визнане й гарантоване Конституцією України місцеве самоврядування українських територіальних громад потребує при практичному його втіленні освоєння та застосування сучасних інструментів стратегічного управління, оволодіння якими досягається, зокрема, під час розробки й впровадження Стратегічного плану розвитку самоврядної громади.

Концептуальні основи ефективного управління розвитком населеного пункту нерозривно пов’язані з формуванням умов, що забезпечують гідне життя людини, його високий рівень і якість. Головний компонент соціально-економічного розвитку — це відтворювання самої людини із створенням всієї інфраструктури її життєзабезпечення і життєдіяльності, а також вільного та творчого розвитку. Ці підходи дозволяють виробити нові орієнтири і напрями розвитку регіонів, визначити пріоритетні чинники багаторазового підвищення ефективності, розробити механізми і технології управління розвитком регіонів.

Стратегічне планування у місцевому самоврядуванні є процесом визначення узгоджених з громадою цілей її стратегічного розвитку та вибору засобів досягнення цих цілей. Саме узгоджені громадою стратегічні цілі надають громаді відчуття значимості її суспільної місії, напрямків розвитку, визначають пріоритети і способи використання обмежених засобів та ресурсів, допомагають у прийнятті поточних рішень і планів громади, а також в оцінюванні результатів реалізації стратегічних завдань.

Робота над власною стратегією розвитку також є початком запровадження нових, програмно-цільових управлінських механізмів у практику виконавчих дій органів місцевого самоврядування, які ґрунтуються на праві територіальних громад самостійно (в межах закону) вирішувати питання місцевого значення.

Громада — це не лише громадяни, які мешкають на означеній території, це також усі зв’язки, що їх еднають і формують суспільну структуру. Ефективність функціонування міської громади та частка її участі у вирішенні найважливіших питань міста є, на наш погляд, своєрідною мірою соціального капіталу міста, а отже і його соціального потенціалу.

Тому одним з стратегічних завдань планування є вимір, вдосконалення та накопичення соціального потенціалу міста, регулювання напрямків його розвитку та функціонування. Ефективність управлінських дій багато в чому залежить від розробки та упровадження відповідних соціальних технологій та механізмів підвищення соціального потенціалу малого міста.

Література

1. Большой энциклопедический словарь: в 2 т. / Гл. ред. А. М. Прохоров. — М.: Сов. энциклопедия, 1991. — Т. 2. — 1991.
2. Плясуха Г. И. Потенциал социальной системы: сущность, проблемы выявления и развития / Г. И. Плясуха. — М., 1992. — 157 с.
3. Ветрова С. С. Репродуктивные потенциалы населения в пространстве жизненных шансов современного украинского общества / С. С. Ветрова // Вестник Одесского национального университета. — 2007. — Т. 12. — Вип. 6. Социология и политические науки. — С. 687–694.
4. Липовська Н. А. Інтелектуальний потенціал суспільства: сутність та динаміка: автореф. дис. ... канд. соц. наук: спец. 22. 00. 06 / Н. А. Липовська. — Харків, 1996. — 19 с.
5. Бабенко С. С. Соціокультурний потенціал трансформації пострадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. соц. наук: спец. 22. 00. 01 / С. С. Бабенко. — Харків, 2004. — 26 с.
6. Белоусов В. Г. Институционализация социального пространства города: социокультурный аспект: автореф. дис. ... канд. соц. наук: спец. 22. 00. 04 / В. Г. Белоусов. — К., 2005. — 16 с.
7. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. — 2001. — № 3. — С. 122–139.
8. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. — 2002. — Т. 3. — № 5. — С. 60–74.
9. Стрельникова Л. В. Социальный капитал: типология зарубежных подходов / Л. В. Стрельникова // Общественные науки и современность. — 2004. — № 2. — С. 33–41.
10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст” від 17. 02. 2007 р. № 521.

В. В. Туполенко

аспірант кафедри соціології, Інститут соціальних наук,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
к. 40, Французький бульвар, 24/26, г. Одеса-58, 65058, Україна

РОЛЬ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МАЛОГО ГОРОДА

Резюме

Современный этап трансформации общества коренным образом изменяет представления о движущих факторах социально-экономического развития городов. Это находит отражение в многочисленных научных работах, посвященных изучению социального капитала и социального потенциала. Дефицит соответствующей политики муниципальных органов власти наряду с рисками деградации и утраты существующих потенциалов привлекает автора к изучению данной проблемы.

Ключевые слова: малый город, социальный капитал, социальный потенциал.

V. V. Tupolenko

postgraduate student of the sociological department

Odessa I. I. Mechnikov National University

office 40, French boulevard, 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

THE PART OF THE MUNICIPAL GOVERNMENT IN THE FORMING THE SOCIAL POTENTIAL OF SMALL TOWNS

Summary

The modern stage of the transforming society radically changes views about the moving factors of the social and economic development of the towns. It's reflected in many scientific works, which were devoted to learning the social potential and the social capital. The deficit of the municipal government according policy side by side with the risks of the degradation and the loss of the real potentials attracts the author to studying this problem.

Key words: small town, social potential, social capital.